HISTORISK HAVNEOMRÅDE

TORSKEHOLET OG BALSØYA

ET MARITIMT "VEIKRYSS" HVOR INNLANDSVEIEN MØTER VEIEN FRA FJORD OG HAV

Torskeholet
Du står nå ved en gammel havn, sentralt i en historisk ferdsels-, frakts- og handelsrute mellom innland og kyst i Telemark. Tett ved munningen av både Herre- og Skiensvassdraget, og like ved sjøfartsbyene Skien og Porsgrunn. Vannveien har spilt en avgjørende rolle for næring, bebyggelse og byutvikling i regionen. Arkeologi og historie fra området viser, sammen med gravrøyser fra bronsealder som omkranser området, at Balsøya og Torskeholet ligger midt i et gammelt historisk maritimt veikryss.

Norsk Sjøfartsmuseum har registrert rester av til sammen 12 fartøy i bukta, og funnene er datert til perioden 1500 til 1900-tallet. Funnene vitner om at stedet har vært nyttet som havn og opplagssted i en lang tidsperiode. Kulturminnene i Torskeholet utgjør kilder til kunnskap om sjøfart i dettet krysset i og med at funnene består av lasteprammer og lektere knyttet til transport på elvene og omlasting på fjorden. Voldsfjorden med Herre og Bolvik er et av de eldste og mest konsentrerte pionerområder for vanndrevet industri i Norge. Torskeholet ble tidligere nyttet som havn for videre ferdsel landeveien til Porsgrunn av folk bosatt i Herre.

Torskeholet kan kalles en *naturhavn*, det er ingen rester av havneanlegg eller bebyggelse på land her, likevel utgjør stedet et godt ly for båter. Den viktigste grunnen til at stedet har vært i bruk som havn i mange hundre år er likevel beliggenheten.

"Der nedenfor"
Sammen med båttyper som er registrert i området, viser også historiske kilder at det på fjorden og i havneområdene ved Balsøya foregikk en utstrakt laste- og transportvirksomhet i historisk tid. I 1784 skrev Bartholomeus Herman Løvenskiold:

"Volds fjorden forbi Balsar – øen og Røra eyendeler på den ene side, der losses allene malmsom med samme skuder dertil indføres fra de Vesterlendske Gruber og derfra udprammes kull og jern til Herre – hamrene fra Volds mars-ovn, der ligger til vands en halv mil fra hamrene"..... "Skibe med svære ladninger kan ei seile forbi Torsbierget, men der nedenfor må indtage den endelige ladning"

Kilden viser at omlastning av varer fra lektere og prammer til havgående handelsfartøy ute i fjorden nok har vært vanlig foreteelse. På det gamle kartet over Gjerpen Sogn som viser seilleden fra Skagerrak opp til Skien og Herre er to havner tydelig markert, Torskeholet og Flakvarpbukta. Beliggenheten stemmer godt med det Løvenskiold omtaler som et sted for omlastning nedenfor Torsberget.

Landskap i forandring
Det lave eidet mellom Flakvarp og Torskeholet forbinder i dag Balsøya med fastlandet. Slik har det ikke vært lenge, Løvenskiold kunne opplyse at:

"..hist og her langs Friers vestre bred, der berøres av strømmen, avsetter elven etterhånden fast materiale. Således er i de senere menneskealdre Balsøen og Skjærkøen begge blevet landfaste, idet de to sunde der skilte dem fra fastlandet, og som av gamle folk ennu nylig kunne erindres som farbare, etterhånden er groede til"

Før sundet grodde igjen av sedimenter var det trolig varierte muligheter for fortøyning, en kabellengde i sundet mellom fastlandet og Balsøya og ankringsmuligheter i Torskeholet eller Flakvarpbukta. Disse naturforholdene har, sammen med beliggenheten, utgjort attraktive havneforhold med tanke på de krav bruken av seilfartøy stiller til mobilitet og tilgjengelighet.

Båt- og skipskonstruksjonene som finnes under vann i dette havneområdet er av typer det foreligger lite kunnskap om. Sammenhengende mellom skipsfunnene og landskapet har derfor en viktig vitenskapelig verdi, både sett i sammenheng med den sentrale historiske farleden i regionen og den maritime bruken av nærområdet. Naturhavnen har vært skånet for menneskeskapte landskapsendringer, i tillegg er det uvanlig gode bevaringsforhold på stedet. Denne typen havnemiljø er sjelden.

Utbyggingsplaner
Da det i 2001 ble fremmet planer om utvidelse av havneterminal og etablering av et industriområde i Torskeholet gikk saken helt til øverste ledd i kulturminneforvaltingen. I 2004 fastslo Miljøverndepartementet at utbyggingen ikke kunne realiseres. Hensynet til kulturminnene under vann, sett i sammenheng med naturhavnen og kulturmiljøet rundt, ble ansett som viktigere enn utbygging. Vedtaket ble fattet etter stort engasjement fra lokalbefolkning, industriutbygger og kommunen.

1: Bukta "Torskeholet" 2 og 3: Rasteplass 4: Badestrand 5: Gravrøys Ortofoto: Skien kommune

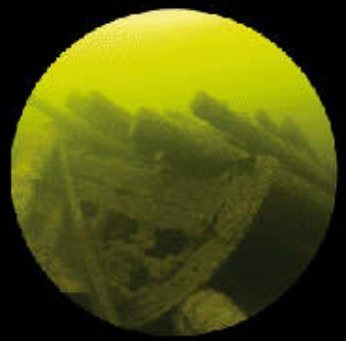

Bildene viser funnsituasjonen under vann. Øverst et godt bevart vrak med dykker, nederst vrakdeler dekket av tømmer. (Foto: NSM)

Kart over Langesundfjorden fra siste halvdel av 1700-tallet. Balsøya er markert med gul sirkel. (Riksarkivet)

Skiltet er utarbeidet av Norsk Sjøfartsmuseum i 2007, med hjelp fra Skien kommune og Flakvarp Velforening, samt økonomisk støtte fra Riksantikvaren.